

Az előítélet

Az emberek tetteik nagy részét valószínűségekre alapozva tervezik meg és hajtják végre. A mindennapok követelményei csakis ezt teszik lehetővé, hiszen igen kevés az olyan eset, amikor a teljes bizonyosság jegyében cselekedhetünk. Ez a valószínűség tapasztalatok sokaságán alapszik, és olyan esetekre vonatkozik, mint például, ha arra számítok, hogy X most is pontosan fog érkezni a találkozóra, mivel eddig mindig pontos volt. A gyakorlaton alapuló valószínűség nélkül nem tudnánk élni, mivel minden egyes véleményalkotásnál (ítéletalkotásnál) részletesen, majdhogynem tudományos alapossgal kellene elemezni minden következő lépést. A valószínűség és az erre épülő előzetes ítélet tehermentesítő gondolkodásunkat, s lehetővé teszi, hogy a mindennapok apróbb-nagyobb ügyeiben több-kevesebb biztonsággal mozogjunk. S ha egy ilyen előzetes ítélet a gyakorlatban nem válik be, véleményünket nyomban módosítjuk, amivel ismét csak tapasztalatainkat gyarapítjuk, s a következő előzetes ítéleteink helyességét is igyekezünk biztosítani.

Hamis és makacs általánosítás

Az emberi vélemény — és magatartás — azonban nemcsak efféle, a tapasztalatok sokasága által valószínűsített talajon alakul ki. Léteznek olyan előzetes ítéletek, mégpedig igen nagy számban, amelyeket már előítéletnek nevezünk. Felvetődik a kérdés: mi változtat egy előzetes ítéletet előítéletté? Ha az előítéletek (és előítélet-rendszerek) bonyolult, szövevényes struktúrájából a két legfontosabb alapsajátosságok akarjuk röviden kifejezni, azt kell mondanunk, hogy ez az előzetes ítélet hamis általánosítása és makacssága. Ellenállása az igazságnak. Ha valaki néhány kedvezőtlen tapasztalatból — vagy még inkább hallomásból szerzett „tapasztalatból” — levon egy bizonyos következtetést (előzetes ítéletet alkot), ám azt bizonyítékok hatására hajlandó megváltoztatni, nincs szó előítéletről. Az ellenkező esetben azonban igen. Ha valaki néhány szerelmi csalódás után azt állítja, hogy a nők mind ledérek (vagy fordítva: a férfiak mind csapodárok), s e véleménye mellett számos ellenpélda felsorolása után is kitart, magatartása előítéletes, mivel általánosítása túlzó, nem felel meg a valóságnak. A tapasztalat által nem igazolt (esetleg mások által ránk hagyományozott, vagy elégtelen ismeretekből kialakított) előzetes ítélet, ami ráadásul makacsul ellenáll az igazságnak — előítélet.

Az előítélettel foglalkozó irodalomban általánosnak mondható az a nézet, hogy az előítélet, egyben mindig erkölcsi állásfoglalás is, s ebből a szempontból mindig negatív. Pszichológiai gyökere a hit (éppen mert nem támaszkodik bizonyítékokra, hanem lényegesen vagy egyedül — esetleg nem is létező, hanem ráfogott — jegyekből formálja meg az egészre vonatkozó túlzó és elítélő általánosítást). Amint már Lukács György megelőlegezte: az előítélet-rendszerek és a vallási szükséglet gyökerei azonosak.

Az előítéletes személyiség gondolkodása sztereotipikára épül, tehát bizonyos nézetek társadalmilag tipikus megnyilvánulásain alapul. Ezek kritikátlan átvételét, azoknak az ítéletekben való felhasználását, s végső soron a tett, a magatartás alapját jelenti. A

mindennapi életben — az egyéniség fejlődésében — állandóan folyik az élettapasztalatok gyűjtése, amelyek önmagukban is általánosítások, s vagy igaznak bizonyulnak vagy sem. Előítéleti funkciót akkor nyernek, ha minden ellenbizonyítékkal szemben változatlanok maradnak a tudatban.

Egyéni és társadalmi előítélet

Az egyik legrombolóbb előítélet-rendszer a faji előítéletek. Sok ember előítéletesen viszonyul a fekete bőrűekhez, jóllehet életében nem találkozott vagy beszélt négerrel, s legfeljebb csak távolról látott egyet-kettőt. A halomásokból táplálkozó előítélet is — és a társadalmi előítéletek többsége ilyen, hiszen legtöbbször készen kapjuk — rendkívül ellenálló az igazságnak, s megvan az a tulajdonsága, hogy maga a készen kapott előítélet fejleszt ki az egyénben azt az ellenszenvet, esetleg gyűlöletet, amely „saját magam gyártotta” előítélet kezdő (érzelmi) fázisa szokott lenni. Az egyéni előítéletek egyéni érzelmeket fejtenek ki, a társadalmi előítéletek viszont — éppen, mert áthagyományozottak — egyéni érzelmeiket fejlesztik ki. A társadalmi előítéletek számtalan valóban meglévő, bár legtöbbször lényegtelen vagy másodlagos különbségekre épülnek, s az egyének, csoportok érdekei döntő szerepet játszanak kiépülésükben és áthagyományozódásukban. Ilyenek a faji, a nemi, a korbéli, az etnikai (valamely népre jellemző, a nyelvi, a vallási különbségek, az iskolázottsági, a szakmai és a kasztkülönbségek, és még mások. A meglévő eltérések valós talaján — az osztálytársadalmakban — számtalan előítélet terem, s ezeket gyakorta használják politikai célokra is. Gondoljunk csak a fajvédelem torz mítoszára, s mindarra, ami ennek jegyében Európában — és hazánkban is — a második világháború előtt és alatt történt.

Az előítéletes emberek igyekeznek megmagyarázni — racionalizálni — előítéleteiket, azok jogosságát. Érdekei ellenében ritkán előítéletes az ember! Heller Ágnes is megemlíti azt a közismert pszichológiai reakciót, hogyha valaki valakivel rosszat tesz — elkezd haragudni is rá, kialakítja az illetőről negatív előíté-

leteit, mert be akarja magának bizonyítani, hogy a sértett fél megérdemelte azt, amit kapott, s így ő helyesen járt el.

Az osztálytársadalmak jellemzője

Az előítéletekkel kapcsolatban számos elmélet született. Találkozhatunk vele már az ókorban, és a felvilágosodás gondolkodójánál is, akik feltérképezték a káros, pusztító jellegzetességeit. Különösen sokat tettek az előítéletek megismerése érdekében százdunk kutatói. Ismeretesek pszichológiai, szociológiai megközelítési módok (a Gondolat Kiadó nemrégiben adta ki Gordon W. Allport 1953-ban megjelent művét, amely szociálpszichológiai alapokról, rendkívül igényesen és részletesen elemzi ezt az összetett kérdést, jóllehet, nem látja tisztán az osztályviszonyok és az érdekek antagonizmusának szerepét az előítéletek kitermelésében). S ezeken a megközelítési módokon belül számtalan iskola született, mint például az agressziós elméletek (Freud nyomán), a frusztráció vagy az aggodás előítélet-teremtő hatásában hívők nézetei. Az utóbbiak az emberi természetben meglévő „örök” tulajdonságokból vezetnek le — egyebek mellett — az előítéletek keletkezését és szükségességüket, mondván: az agressziós ösztön az embertől elválaszthatatlan. Nincs helyünk ezeknek a nézeteknek a bírálataira, az ezzel foglalkozó marxista irodalom a problémákör sok alapvonását illetően megnyugtatóan rendezte a kérdést. Az előítéletek csakis az osztálytársadalmak megjelenésével és az érdekantagonizmusok kialakításával születettek meg, s a partikularitás, a szűkkörű érdek táplálja őket. Igen fontos az a megállapítás is e szerzők műveiben, hogy az osztályítéletek nem tekinthetők előítéleteknek, egyrészt, mert osztályérdekeket fejtenek ki, másrészt pedig azért nem, mert nem hamis általánosítások. Ez persze nem változtat azon, hogy az osztályítéletekre előítéletek, sőt előítélet-rendszerek épülhetnek, s korunkban épülnek is. Az előítélet gondolkodás pusztító és gondolkodás szűkítő. Éppen, mert sztereotipikára támaszkodik, s mert konokul szembeszegül a tényekkel. Az előítéletes ember saját valóságismeretét torzítja, és így egyként káros hatású az előítélet tárgyával és saját magával szemben is.

Gy. A.

Szalai Csaba

Virágdarálót

hajtok körbe, de én vagyok megint a tengelye, hogy örölenek a sárga árokpartok csi lagrendszerén a drága malmok. — S ha javítom (a boglyakupolában örökké jár egy óraszerkezet) a szírnázó dudaszár van kezemben és az berreget. Százegy szitokból összeillik, mert néha elromlik magától, ritkából tellik — földértük? —, halkulni kezd a tücsök távol, s valaki súgja: itt ássál le, ni — Attilát ingád megleli.

Budapesti levél

Senki sem lehet próféta saját hazájában? Hát csak ugyan érvényes lenne mindmáig ez a régi római szólásmondás? Arról jutott eszembe ez a mondás, hogy értesültem ifjúkorombeli szegedi büszkeségünk (nekünk, színházi újságíróknak) a Kossuth-díjas Hont Ferenc *Tragédia-tervezetéről*. Új, modern „Ember tragédiája” beállítás ez, teljesen kidolgozva a szabadtéri játékok után kiáltana — de senki sem érdeklődik iránta...

Felkerestem Hont Ferencet Krisztina körüli kis lakásán, ahol két szobában 3 család él együtt: Hont és felesége, Görög Ilona művészasszony, a fiuk: Hont Iván művelődéstörténész, főiskolai tanár, fiatal feleségével, és Andris nevű 2 éves kisfiukkal, valamint — Hontné 90 éves édesanyja. (Ez bizonyítja legpregnansabban, hogy milyen szerény művészember Hont Ferenc, akit a Kossuth-díj mellett a Szocialista Hazáért, a Szocialista Magyarorszáért, háromszor a Munka Erdemrend arany fokozatával, kétszer pedig a Köztársasági Erdemrenddel tüntettek ki.)

— A Szocialista Magyarorszáért kitüntetést nemrégiben, hetvenedik születésnapomra kaptam — magyarázza érdeklődésemre. — Nagyon jólesett a megbecsülés, nemkülönben az a születésnap ajándék, amit 10 évvel ezelőtt, a hatvanadik születésnapomra Szegedről kaptam. A *Délmagyarország munkatársai összegyűjtötték a lapban megjelent cikkeimet, és átadták nekem*. Ezt a szép gesztust sohasem felejtettem el, 10 esztendő múlva is jóleső emlék...

— A legkedvesebb szegedi emlékei?

— A „Szegedi Fialok” körében eltöltött éveim, és a szabadtéri játékok. A Szegedi Fialok

közül azokkal, akik még élnek és itthon maradtak, tartom a kapcsolatot.

A Szegedi Fialok művészkörének még megmaradt tagjai talán éppen úgy nem öregedtek meg — csak látszólag... —, mint a kiváló színházesztéta: Hont Ferenc. A haja hófehér, arcát megviselhették az illegális, majd legális pártmunka nehéz éve, de — szelleme friss, a szeme fiatalos tüzben ég, amikor a szegedi múltjáról mesél:

— Legelső szegedi színházi ténykedésem 1923-ban volt, 16 éves koromban... Velem egykorú ifjú emberek mozgalmá volt az „Igen.” Kibéreltük a szegedi színházat, Török Sándor nevére, mert ő volt az egyetlen nagykorú közöttünk... Berczeli Anselm Károly „Bányász és csillagász” című színművét adtuk elő. En játszottam a 70 éves csillagászt a darabban...

— Most, hogy elérkezett a hetedik ikszhez, szívderítő erre visszaemlékezni.

— Igen, akkor kötöttem egy életre házasságot a színházzal... Míg a most is bájos Jörög Ilona háziasszonyi ténykedését élvezzük egy kitűnő kávé alakjában, Hont Ferenc elgondolkozik, a Tragédiára terelődik a szó. Elmondom, hogy az elmúlt évtizedek alatt valahogy elkerültük egymást — amikor én visszatértem Szegedre, apám városába, Hont Ferenc már nem volt itt, de fel-felragyogott mindenütt az ő színházművészi, fénylő árnyéka... Ha a Tragédiáról szó esett, mindenki csak így emlegette a színházi berkekben: A HONT... (Ezt különben itt, Pesten is megírták róla a lapok.) Többet tudtam róla, mintha naponta értekeztünk volna a színházi dolgokról. Szegedről annak idején Pestre került Gál Gyulához, akinél elvégeztem színházi tanulmányait, majd bemutatkoztam — Szegeden. Karinthy „Holnap reggel” című színdarabjában a férfifőszerepet játszotta. Mint rendező, Párizsban debütált; feleségével, a korán elhunyt Hont Erzsivel ment ki Párizsba és Offenbach Szép Helénáját rendezte.

— Kétszer indítottam el Szegeden a szabadtéri játékokat — tér vissza ismét — Párizsból Szegedbe... Először az első Játékokat a Dóm téren, majd 1937-ben ismét. Akkor a pártközpontban dolgoztam, mint „önkéntes tüzoltó”... — mondja mosolyogva. Húsz éve annak, akkor Hont Ferenc olyan tüzet gyújtott Szegeden, aminek lángja azóta is egyfolytában világít, s lobog... A szerény „tüzoltó” inkább modern Prometheus, aki most, túl a hetvenen, két felsőoktatási intézményben tanít, az egyetemen általános esztétikát és színházesztétikát, a TIT-ben szintén mindketten tanítanak a feleségével, aki egyébként a Vígyszínház könyvtárát is vezeti.

Hont Ferenc ma is „szegedi fiatal”. Sokrétű elfoglaltsága, pártmunkája és színházesztétikai feladatai mellett könyvet ír. Most két könyvön dolgozik: az egyik címe „Színház és korszerűség”, a másik színháztörténeti munka, összefoglaló szintézisnek tervezi. Búcsúzóul elmondja még, hogy szívesen hazaköltözne Szegedre. Mert még mindig szegedinek érzi és tudja magát... Csakúgy, mint e sorok írója:

CSÁNYI PIROSKA

Ady arcai

Ady Endréről sok fénykép, és már életében több festmény, rajz, karikatúra készült. A művészeket azóta is foglalkoztatja a költő arcának, alakjának, poézisének, szellemiségének képzőművészeti megfogalmazása. Születésének 100. évfordulója alkalmából mutatjuk be Czigány Dezső pasztelljét, Bokros Birman Dezső portrészobrát, Gáti Gábor plakettjét egy róla készült fénykép kíséretében.

